

AKŞEMSEDDİN'İN ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ*

Muhammed Ali YILDIZ**

Özet

Bu makale, Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü döneminde yaşamış meşhur mutasavvıf ve aynı zamanda İstanbul'un fâtihi olan Fatih Sultan Mehmet'in hocası ve manevî rehberi Akşemseddin'in eserlerini konu almaktadır. Bu makalede, Akşemseddin'in bilinen tüm eserleri genel olarak ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Akşemseddin, Tasavvuf, Eser.

A GENERAL WIEV TO AKŞEMSEDDİN'S WORKS

Abstract

This article deals with the works and books of Akşemseddin, who is one of the prominent Sufi figures of Ottoman strongest period and is the teacher and spiritual master of Fatih Sultan Mehmet, who is the conqueror of Constantinople. In this article, there are all of works and books of Akşemseddin.

Key words: Akşemseddin, Sufizm, Book and Works

Giriş

Allah, Hz. Âdem'den (a.s) Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar binlerce peygamber göndererek biz kullarından lââyık olanları hidayet pınarlarından beslemiş ve bu elçiler vasıtasıyla bizleri karanlıklardan aydınlıklara çıkarmayı murat etmiştir. Allah'ın hidayetne kulak veren insanlar peygamberlerin rehberliğinde yücelmiş, O'nun mesajını önemsemeyen ve kulak ardı ederek şeytana ve nefesine uyan insanlar ise alçalıp değersizleşmiştir. İnsanlık tarihi; Allah'ın peygamberleri aracılığıyla gönderdiği mesajları benimseyip Allah'ın elçilerine iman eden inananlar ile Allah'ın elçilerini inkâr edip, bu elçilerin Allah'tan getirdiği mesajları değersizleştirmeye çalışan inkârcılar arasında geçen mücadeleler ile doludur. Hâbil ile Kâbil arasında başlayan bu çatışma, tarihi süreç içerisinde Hz. Musa ile Firavun arasındaki mücadele ile zirve yapmıştır. Bu savaş, yoğunluk derecesi artarak ve azalarak her zaman devam etmektedir.

Peygamberlerin sonuncusu ve tüm insanlığın rehberi olarak gönderilen Hz. Muhammed'den (s.a.v) sonra hak ve bâtil mücadelesi bitmemiştir. Bu mücadele Allah'ın dostları ile şeytanın dostları arasında sürekli devam etmektedir. Peygamberler döneminde bu mücadelenin önderliğini Allah'ın elçileri yürütüyor iken, son peygamber Hz. Muhammed'den (s.a.v) sonra ise bu mücadelenin öncülüğünü evliyaullah olarak

* Bu makale, halen üzerinde çalışmakta olduğum ve yakın zamanda savunmasını yapacağım "Akşemseddin'de Allah Kâinat ve İnsan" adlı doktora tez çalışmasının birinci bölümünden çıkarılmak suretiyle oluşturulmuştur.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf Anabilim Dalı, alimyildiz1@hotmail.com

bildiğimiz Allah dostları yapmıştır. Allah Kur'an-ı Kerim'in yarısından fazlasını kıssalara ayırarak bu mücadelenin önemini gözlerimizin önüne sermiş, bu mücadelenin önderleri olan peygamberlerin hayatlarını detayları ile bizlere anlatmıştır. Kura'n-ı Kerim'in kendi ifadesi ile 'döndüre döndüre'¹ bize anlattığı bu kıssalar ile somut hadiselerin arkasındaki dersler bizlere olaylar silsilesi içinde kavratılmaya çalışılmaktadır. Demek ki bu mesele önemli bir meseledir ve bu sebeple Allah mesajını kıssalar vasıtasıyla kullarına kavratmak istemiştir. Öyleyse bu mücadelenin son peygamberden sonraki ayağının önemli figürleri olan Allah dostlarının da bu yöntem ile hayat tecrübeleri ve düşünce yapıları araştırılmalıdır. Kur'an-ı Kerim'in bu metodu bize bu yaklaşımı öğretmektedir. Zira insanoğlu yaratılışı gereği somut olanı her zaman soyut olandan daha kolay kavramaktadır. Bir şahsın düşünce yapısını anlamamanın en iyi yolu da kuşkusuz varsa onun eserlerini araştırıp incelemek yoluyla mümkün olabilir.

Akşemseddin Hazretleri de Osmanlı'nın yükselme döneminde yaşamış, İstanbul'un manevî fâtihi unvanını kazanmış ve Peygamber efendimizin müjdesine nail olmuş bir Allah dostudur. Hak davasının kendi çağındaki önemli önderlerinden biri olmuştur. Fakat bu kadar değerli bir şahsiyet ile ilgili yapılmış olan çalışmalar ve ona ait eserleri anlama çalışmalarının bir elin parmaklarını geçmediğini üzümlere görmekteyiz. Bu bağlamda Akşemseddin ile ilgili kısa bir bilgilendirme yaparak konumuza girmeyi uygun bulmaktayız.

Hacı Bayram-ı Velî'nin halifesi, Fatih'in hocası, devrinin tanınmış bir mutasavvıfı, âlim, tabip ve şair olan Akşemseddin veya diğer ismiyle Ak Şeyh'in Şam'da h.792/m.1389–1390² doğmuştur. Bazı eserler Akşemseddin'in Osmancık doğumlu olduğunu iddia etse de³ Akşemseddin'in Şam doğumlu olduğu genel kabul görmektedir.

Akşemseddin'in babasının adı Hamza'dır. Hamzatü's Şamî ya da Şeyh Şerafüddin Hamza adıyla da anılmaktadır.⁴ Akşemseddin'in babası Şeyh Hamza'dan bazı kaynaklar bahsetmesine rağmen, onun babası Şeyh Hacı Ali'den, onun babası Şeyh Hediyyetullah'dan ve onun babası Şeyh Şihabüddin Sühreverdi'den hiç bahsedilmemiştir.⁵ Akşemseddin'in soyu birinci halife Hz. Ebu Bekir(ö.1093/1682) (r.a)'a dayanmaktadır.⁶ Akşemseddin'in kendinden sonraki soyu da yedi tane erkek çocuğu sayesinde günümüze kadar gelmiştir.

¹İsra, 17/41

²Enîsî, Emir Hüseyin, Menakıb-ı Akşeyh, Ankara, Tarihsiz, Milli kütüphane, İbni Sina Ktp., No:A. 217/14, Vrk. 2b. Cebecioğlu, Ethem, “ Akşemseddinde Bazı Tasavvufi Kavramlar”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 2001, c.XLII, s.78. Uzun, Mustafa, “ Akşemseddin'in Hayatı, Eserleri Hakkında Bazı Meseleler”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Haz. Vakfı Yay. “ Ömer b. Abdülaziz” Ankara, Tarihsiz, s.7.

³Çankaya, Ahmet, *İstanbul'un Manevi Fatihi Akşemseddin Hazretleri Tasavvuf ve İstanbul'un Fethi*, Akşemseddin Hazretleri Vakfı, Ankara, 2003, s. 5

⁴Vassaf Hüseyin, *Sefîne-i Evliya*, Haz. Mehmet Akkuş- A. Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006. C.2, s. 450.

⁵Kaçalin, Mustafa, *Akşemseddin'in Hayatı ve Eserleri*, s.17.

⁶Aynı eser, Vrk. 2a.

Akşemseddin, keskin ve kıvrak bir zekaya sahip olduğu için birçok akranını geride bırakarak zamanın önde gelen müderrislerinden biri olmayı başarmıştır. Osmancık medresesine çok genç denilebilecek bir yaşta müderris olmuş ve bu genç yaşında sahip olduğu ilmini müderrislik sıfatı ile insanlara başarılı bir şekilde aktarmayı başarmıştır. İstanbul'un fethinde Fatih Sultan Mehmed'in baş destekçisi olmuş, İstanbul'un manevî fâtihi ünvanını kazanmıştır.

Akşemseddin'in vefat tarihi h.863/m.1459 senesinin 5 Cumâdi'l âhiresidir.⁷ Kabri de Göynük'te kendi yaptırdığı mescidin yanı başında bulunmaktadır.⁸

Akşemseddin, ardında incelenmeyi ve irdelenmeyi bekleyen birçok eser bırakarak bu fânî dünyadan bâkî âleme göç etmiştir. Her ne kadar kendisine ait olmadığı rivayet edilen bazı eserlerinin var olduğu söylenmişse de kanaatimizce bu konuda yeterli çalışma yapılmadığından bu iddialarda bulunmak çok isabetli değildir. 1972 yılında *Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri* adlı çok değerli çalışması ile merhum Ali İhsan Yurd Hoca, Akşemseddin ile ilgili daha sonraki yıllarda yapılacak çalışmaların önünü açmış olsa da Akşemseddin ile ilgili yapılan çalışmalar onun eserlerinden çok hayatı ile ilgili olmuştur. Yine merhum Ali İhsan Yurd'un bahsettiğimiz eserini üçüncü ve dördüncü bölümlerini tamamen Akşemseddin'in eserlerine ayırmış olması ve özellikle çok meşhur iki eseri olan Risaletü'n- Nuriyye ile Makâmâtü'l- Evliyâ adlı eserlerinin tercümelerini kitabının bu bölümlerinde paylaşması biz araştırmacıların işini fevkalâde kolaylaştırmaktadır. Enisî'nin Menakıb-ı Akşemseddin adlı eseri neredeyse bütün Akşemseddin'in hayatını yazan araştırmacıların hemen hepsinin vazgeçilmez başvuru kaynağı olmuştur.

Çalışmamızın Akşemseddin'in eserlerinin incelenmesi ve araştırılmasına öncülük etmesi dileği ile makalemizin asıl konusuna geçmeyi uygun buluyoruz.

Akşemseddin'in Eserleri

Bu makale kapsamında Akşemseddin'in eserlerinin hepsinin detaylı bir şekilde ele alınamayacağı mâlumdur. Biz bu makalede, Akşemseddin'in eserleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalarda⁹ yer alan bilgileri bir araya getirme ve bu bilgileri derli toplu bir şekilde araştırmacılara sunmayı amaçlamaktayız. Akşemseddin'e ait olan eserlerin neler olduğunu göstermenin ve bu eserlerle ilgili kısa ve öz bilgiler vermenin yeterli olacağını düşünmekteyiz. Akşemseddin'in eserleri ile ilgili detaylı araştırma yapmak

⁷ Ayvansarâyî, *Vefâyât-ı Meşâyih*, İstanbul Üniv. Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Ktp., No: 2464., İstanbul, 1375, Vrk. 3a. ;Cebecioğlu, Akşemseddin'de Bazı Tasavvufi Kavramlar, *A.Ü.İ.Fakültesi Dergisi*, s.86. ; Vassaf, *Sefine*, Vrk. 136b. ; Mehmed Şâkir, *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir-i İslâmiyye*, İstanbul Üniv. Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Ktp., No: 5040, İstanbul, 1310, s. 396.

⁸ Cebecioğlu, Akşemseddin'de Bazı Tasavvufi Kavramlar, *A.Ü.İ.Fakültesi Dergisi*, s.86.

⁹ Not: Bahsedilen bu çalışmalarda ilk başvuru kaynağımız Ali İhsan Yurt ve Mustafa Kaçalın'ın "*Akşemseddin'in Hayatı ve Eserleri*" adlı eseri ile Ali İhsan Yurt 'un 1972 yılında "*Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*" ismi ile yayınlanan özgün eseri olmuştur. Ayrıca bu konuda İsmail Yakıt, Halil İnalçık, Mustafa Uzun ve Ayşe Yücel'in makale ve çalışmaları da sıklıkla başvurduğumuz eserler arasındadır. Bunların dışında özellikle Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan Akşemseddin'in el yazması eserlerini CD'ye kaydettirmek suretiyle inceleme yoluna da başvurduk.

isteyen araştırmacıların araştırma yapmak istedikleri nüshalara, hangi kütüphaneden ve hangi demirbaş numarası ile ulaşabileceklerine de makalemizde yer verilmektedir.

1) Risaletü'n-Nuriyye

Akşemseddin'in en önemli eserlerinden biri, Risaletü'n-Nûriyye'dir. Bu eser, Akşemseddin'in ilk kaleme aldığı eseridir.¹⁰

Bu eserin Süleymaniye Genel Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı No: 2408 numarada kayıtlı 161 varaklık ve her varakta 11 satır olduğu bilinmektedir.¹¹

Sadece Nuriyye olarak da anılan bu eserin, devrinde şöhreti çok yaygınlaşan ve bu sebeple hakkında bazı bühtan ve dedikodular çıkarılan Hacı Bayram-ı Velî ve dervişlerini müdafaa maksadıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Akşemseddin'in "*Taife-i Nûriye*" adını verdiği¹² bu eser sufilere müdafaa ederek onların özelliklerini, tasavvufi ahlak ve âdabını anlatan arapça bir eserdir. Bu eser, Akşemseddin'in kardeşi Hacı Ali tarafından Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. Kitapta geçen tarihlere bakılarak eserin h.838 / m.1435- h.841 / m.1438 tarihleri arasında kaleme alındığı söylenebilir.¹³ Bu eseri Akşemseddin İstanbul'un fethinden onbeş yıl önce yazmayı bitirmiştir. Takriben elli yaşlarında bu eser Akşemseddin tarafından bitirilmiştir.¹⁴

Ali İhsan Yurd tarafından Arapça metniyle birlikte yayınlanmış bir eserdir.¹⁵ Ayrıca Risaletü'n-Nûriyye'nin noksan bir tercümesi de, Bayramî halifelerinden Bolulu Himmet Efendi tarafından yapılmıştır.¹⁶

Nüshaları:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı No: 2408, 160 varaka, 11 satır.
2. Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa Kitaplığı No: 1195, 20 varaka, 25 satır.
3. Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa Kitaplığı No: 2720/7, 90b-136b varakalar arası, 15 satır.
4. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Kitaplığı No: 260, 1-27 varakalar arası, 23 satır.

¹⁰Yücel, Ayşe, *Akşemseddin'in Eserlerinin Dinî-Tasavvufî Açısından Tahlili*, s.56.

¹¹Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi, kütüphane yetkililerinden rica edilmek suretiyle Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı No:2408 numaralı kayıttan CD'ye aktarılacak suretiyle incelenebilmektedir.

¹²Uzun, Mustafa, "Akşemseddin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Meseleler", *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, s.13

¹³Aynı yer.

¹⁴Yakıt, İsmail, "Akşemseddin'in Eserleri'nin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazama Nüshaları Üzerine Bir İnceleme", *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yay., Ankara, 1989, s. 40.

¹⁵Bkz. Yurd, Ali İhsan, *Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı Ve Eserleri*, İstanbul, 1972.

¹⁶Bkz. *Risale-i Himmet Efendi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı, No:2863. , İstanbul, tarihsiz.

5. Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitaplığı No: 1429, 44 varaka, 15 satır.
6. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı No: 2863, 86a-95b varakalar arası, 11 satır.
7. Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kitaplığı No: 4318, 43 varaka, 21 satır.
8. Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kitaplığı No: 4318, 33 varaka, 19 satır.
9. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi No: 2799, 66 varaka, 15 satır.
10. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi No: 4786, 30 varaka, 15 satır.
11. Beyazid Kütüphanesi No: 3301, 109 varaka, 13 satır.
12. Tokat Kütüphanesi No: 60 Zile 78/2, 18b- 41a varakalar arası, 17 satır.
13. Çorum İl Halk Kütüphanesi No: 839, 100 varaka, 15 satır.

2) Def'u Metaini's-Sûfiyye

Kısaca Def'u Metâin olarak da anılan bu eser, bazı kaynaklarda Hall-i Müşkilât olarak da zikredilmektedir.¹⁷ Eser Arapça olarak kaleme alınmıştır. Eser, İstanbul'un fethinden bir yıl önce h.856/m.1452 tarihinde yazılmıştır.¹⁸ Eserin yazılış sebebi Muhyiddin İbnü'l Arabî (ö: 638/1240) ve benzeri bazı büyük mutasavvıfların, küfür ve ilhadla itham edilmeleri üzerine onların sözleriyle yine Kuşeyrî (ö: 465/1072), Gazalî (ö: 514/1111), Cüneyd-i Bağdadi (ö: 297/909), Necmeddin-i Kübra (ö: 621/1221) gibi tanınmış ulema ve meşayih'in sözleri arasında bir fark olmadığını, bu şahısların eserlerinden nakiller yaparak ortaya koymaya çalışmaktır. Akşemseddin eserin önsözünde, bu eseri yazma gayesini şöyle açıklamaktadır; “...Duyduğumuz şey, bizi şaşırtmaktadır. O da şudur: Ehl-i Hakkın büyüklerinden olan Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin-i Arabî ve diğer sufilerin küfürle ve ilhadla itham olması ve sözlerinin inkar edilmesidir.”¹⁹ Akşemseddin, Arabî ve diğer büyük sûfîlerin küfürle itham olunmasına karşılık bu konuda şu hükmü verir;

“Umulur ki onların ve Amr bin Farid'in dedikleri, senin Şeyh-i Ekber, tilmizleri ve talebeleri hakkında kötü zannını ve sözünü düzeltir, doğrultur. Biz, hiçbir zaman ona ve tilmizlerine vücudî-hulûlî demeyiz. Çünkü o ve tilmizleri, senin dediğin gibi, kendini mutlak vucud saymamış ve dememiştir. O 'La mevcude illa hu' (yani) herşey fânî ve zâildir. Yalnız O (Allah) vucudun hakiki sahibidir, bâkidir, derdi. Eğer böyle diyenler vücudî- hulûlîdir, ve sen de şeyhsen, onlardan birisin.”²⁰

Eserde geçen ifadedden eserin h.856/m.1452 yılında yazıldığı anlaşılmaktadır.²¹

Nüshaları:

¹⁷Tahir, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, c.I, s. 28.

¹⁸Cebecioğlu, Ethem, “Akşemseddin Bazı Tasavvufi Kavramlar”, *A.Ü.İ.Fakültesi Dergisi*, s. 87

¹⁹Akşemseddin, *Def-i Metaini's Sûfiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kitaplığı, İstanbul, Vrk. 85b.

²⁰Cebecioğlu, *Akşemseddin Bazı Tasavvufi Kavramlar*, s. 87.

²¹Akşemseddin, *Def-ı Metaini's Sûfiyye*, Vrk. 85b. “...zamanımız h. 856 yılında duyduğumuz şey”

1. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı No: 4092, 84b-148a varakalar arası, 13 satır.

2. Süleymaniye Kütüphanesi Carullah Kitaplığı No: 279/2, 41b-65b varakalar arası, 21 satır.

3. Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa Kitaplığı No: 2720/7, 90b-136b varakalar arası, 15 satır.

4. Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa Kitaplığı No: 1195, 20 varaka, 25 satır.

5. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Kitaplığı No: 260/1, 27 varaka, 23 satır.

6. Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitaplığı No: 1429, 43 varaka, 15 satır.

7. Nuruosmaniye Kütüphanesi No: 2406, 101b-119a varakalar arası, 25 satır.

8. Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kitaplığı No: 1113, 33 varaka, 19 satır.

3) Risale-i Zikrullah

Allah'a zikretmenin âdâbı ve faziletleri hakkında yazılmış Arapça bir risâledir.²² Eserde zikrin yapılışı, çeşitleri verildikten sonra, zikreden kulun eriştiği mertebelerden bahsedilmektedir. Ayrıca fenâ-bekâ, kesbî ve vehbî ilimler, gınâ, ârif, ma'rifet gibi tasavvufî ıstılahlar tanımlanmıştır.²³ Bu tanımlarla birlikte sûfîlerin yorumlarına yer verilerek teşbihler yapılmıştır. Akşemseddin'in eserinde yaptığı teşbihlere, aşağıdaki teşbih bir örnek teşkil etmektedir;

*"...Allahu Teâlâ, ârifin tanınmasını çıraya, kalbini cama, göğsünü ağaca, nefsinin de eve benzetmiştir. Ağaç nurludur, cam ondan daha nurlu..."*²⁴

Nüshaları:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Kitaplığı No: 260, 38b- 42a varakalar arası, 23 satır.

2. Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kitaplığı No: 4318/12, 13a-143b varakalar arası, 13 satır.

4) Risale-î Şerhi Akvâl-î Hacı Bayram-ı Velî

Akşemseddin'in müşidi Hacı Bayram Velî'nin tasavvufî ilgili sözlerinin şerh edildiği arapça bir risaledir. Bu eserde Hacı Bayram Velî'ye, 'Hacı Paşa' denilmektedir. Hacı Bayram Velî'nin mutasavvıflar arsındaki yaygın adlarından biri de Hacı Paşa'dır.²⁵

²²Kaçalin, Mustafa-Yurd, Ali İhsan *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, s. 44.

²³Yücel, *Akşemseddin'in Eserlerinin Dinî-Tasavvufî Açısından Tahlili*, s.64.

²⁴Akşemseddin, *Risale-i Zikrullah*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, No: 260/4, Vrk. 41b. İstanbul, Tarihsiz.

²⁵Kaçalin, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *a.g.e*, s. 44.

Akşemseddin bu eserini, şeyhi Hacı Bayram Velî'nin bazı sözlerine yapılan ithamlara cevap verme lüzumunu hissettiği için yazmıştır. Risâlenin girişinde yer alan;

“...*O kişinin haddini aşarak Ebû Yezid el-Bistamî ve Hacı Paşa'ya dil uzattığını öğrendim...*”²⁶ bu sözlerle eserin yazılış maksadı da ifade edilmektedir.

Nüshaları:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Kitaplığı No: 260/3, 32b-39b varakalar arası, 23 satır.

2. Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kitaplığı No: 4318/14, 152b-166a varakalar arası, 13 satır.

5)Telhis-u Def'u Metain

Eser şeyhlik iddiasında bulunan Fâhrü'd-din'in oğlunun saldırgan sözlerine karşı yazılmış bir risaledir.²⁷ Bu eser “ Risâle-i fî Kavli'l-Müteşeyyihi't-Tâ'in İbn Fâhreddin” adıyla da bilinmektedir.²⁸

Akşemseddin, risâlenin girişinde bulunan dua bahsinden sonra, tasavvuf ve mutasavvıfları savunan sözler söylemektedir;

“...*Sahabenin yolunu takip eden arîfîn ve siddikîn taifesinden olan tasavvuf ehlidir. Bunların takip ettiği yol herkesin takip edemeyeceği bir yoldur. Halleri en yüce hal, meşgul oldukları ilim ilimlerin en güzeli. Tasavvufu inkâr eden, onu iyi tanımayan, hakikatlerden nasibini almayandır.*”²⁹

Bu risale, Def'u Metâinis-Sûfiyye (Hallu Müşkilât) adlı eserin bir özeti gibi kabul edilmektedir.³⁰

Nüshaları:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Kitaplığı No: 260/2, 28b-30b varakaları arası, 23 satır.

2. Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kitaplığı No: 4318/13, 144-152 varakaları arası, 13 satır.

6) Makâmât-ı Evliyâ

Akşemseddin'in Türkçe olarak kaleme aldığı tek eseridir. Adından da anlaşılacağı üzere, evliyâların makamlarından bahsetmektedir. Mürşid kimdir, makam-ı velayet nedir, velîlerin dereceleri nelerden ibarettir, gibi konuları ele alan bir eserdir.³¹

²⁶Akşemseddin, *Risale-i Şerhi Akvâli Hacı Bayram-ı Velî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz, No: 260/4, Vrk. 32b,

²⁷Kaçalin, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, s. 44.

²⁸Yücel, *Akşemseddin'in Eserlerinin Dinî-Tasavvufî Açısından Tahlili*, s.62.

²⁹Akşemseddin, *Telhîsu Def'il Metâin*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz, No: 260/4, Vrk. 30a.

³⁰Kaçalin, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *a.g.e*, s. 44.

³¹Cebecioğlu, “Akşemseddin Bazı Tasavvufî Kavramlar”, *A.Ü.İ.Fakültesi Dergisi*, s. 88.

Ali İhsan Yurd, Akşemseddin ve Eserleri hakkında hazırlamış olduğu geniş çaplı eserinde, Makâmât-ı Evliyâ'nın çeşitli nüshalarını incelemiş, bu nüshaların bazılarının 17, bazılarının 16, bazılarının da 18 baba ayrıldığını eserinde zikretmiştir.³²

Akşemseddin, eserin girişinde, rüyasında Hz. Muhammed'i(s.a) gördüğünü ve O'nun kendisine evliya makamlarını gösterdiğini, bu sebeple de kitaba "Makâmât-ı Evliya" adını verdiğini söylemektedir.³³ Bu eser Akşemseddin'in en çok nüshası bulunan eseridir. Bazı kaynaklarda 'bu eserin Akşemseddin'e ait olduğu şüphelidir' denilmektedir.³⁴

Nüshaları:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi Kitaplığı No: 345, 11a-38b varakalar arası, 17 satır.

2. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı No: 2598/4, 217b-236b varakalar arası, 15 satır.

3. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Kitaplığı No: 863, 51a-68a varakalar arası, 17 satır.

4. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı No: 431/4, 117b-122b varakalar arası, 19 satır.

5. Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Kitaplığı No: 982, 29b-45b varakalar arası, 17 satır.

6. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığı No: 3597, 103b-113a varakalar arası, 24 satır.

7. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı No: 271/8, 159b-160b varakalar arası, 25 satır.

8. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı No:2529/2, 26a-34b varakaları arası, 21 satır.

9. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı No:3011, 63 varaka, 13 satır.

10. Süleymaniye Kütüphanesi H. Hayri- Abdullah Kitaplığı No:55/6, 145a-172a varakaları arası, 11 satır.

11. Nuru Osmaniye Kütüphanesi No: 1819/2229, 30 varaka, 8 satır.

12. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi No: 6710, 14 varaka, 21 satır.

13. İstanbul Atatürk Kitaplığı No:608, 40 varaka, 17 satır.

³²Yurd, Ali İhsan, *Fatih'in Hocası Akşemseddin'in Hayatı ve Eserleri*, s. LXXXVII.

³³Akşemseddin, *Makâmât-ı Evliya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz. No: 345, Vrk. 12b.

³⁴Kaçalin, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, s. 42.

14. Ankara Milli Kütüphanesi Yz. A. 5504/1, 15 varaka , 19 satır.

15. Ankara Milli Kütüphanesi Yz. B. 346/10, 60a-70b varakalar arası , 29 satır.

16. Ankara Milli Kütüphanesi Yz. F. B. 407/06, 83b-90a varakalar arası , 19 satır.

17. Ankara Milli Kütüphanesi Yz. F. B. 570/2, 9a-11a varakalar arası , 21 satır.

18. Ankara Milli Kütüphanesi Yz. A. 998, 31 varaka, 17 satır.

19. Ankara Milli Kütüphanesi Yz. A. 1217/2, 46b-63b varakalar arası , 15 satır.

20. Çorum İl Halk Kütüphanesi MEA. 4715/4, 10 varaka, 12 satır.

7) Risâletü'd-Dua

Dua risalesi olarak bilinen bu eser, Arapça olarak kaleme alınmıştır. Risâlede tevbe, tevbenin âdâbı ve faziletlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca akşemseddin'in Tarikat silsilesi verilmiştir. Eserin sonunda zikir ve hırka silsilesinden bahsedilmektedir. Bu sebeple eser için tevbe, zikir ve hırka giymenin faziletlerini anlatan bir eser tanımı yapılabilir. H.849/m.1446 yılında kaleme alındığı, risâledeki kayıttan anlaşılmaktadır.³⁵ Risâle, aynı zamanda bir şeyhlik icâzetnâmesidir.³⁶ Bir adet nüshası tespit edilebilmiştir.

Nüshaları:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Kitaplığı No: 260, 50a-55a varaklar arası, 23 satır.

220

8) Mâddetü'l-Hayat

Akşemseddin'in tıp ilmine dair yazdığı tek eserdir. Tıp alanında yazdığı bu eser Risâletü'n-fi't-Tıb olarak ta bilinmektedir. Araştırmacıların ekseriyeti, eserin Akşemseddin'e ait olduğunu kabul etmektedir. Bu eserin, geç tarihlerde istinsah edilmiş pek çok nüshası vardır. En eski tarihli Ali Emîrî yazması h.1096/m.1685 yılında istinsah edilmiştir.³⁷

Risâle, tıp kitabından ziyâde bir eczacılık kitabı özelliği taşımaktadır. Onbir bölümden oluşturulmuş bu esere, bölümlerine göre başlıklar verilmiştir. Bu başlıklar konularına göre verilmiştir.

*“...Birinci bab, başa müteallik marazların ilaçlarını beyan eder. İkinci bab ağza müte'allik marazların ilaçlarını beyan eder...”*³⁸

Eserdeki ifadelerden eserin, hem ruhsal hem de bedensel tedavilerde kullanılan ilaçları bir araya toplamak amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır.³⁹

³⁵ Akşemseddin, *Risâletü'd- Dua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz, No: 260, Vrk. 50a.

³⁶ Yücel, *Akşemseddin'in Eserlerinin Dinî-Tasavvufî Açısından Tahlili*, s.65.

³⁷ Cebecioğlu, “Ak Şemseddin'de Bazı Tasavvufi Kavramlar”, *A.Ü.İ.Fakültesi Dergisi*, s. 88.

³⁸ Akşemseddin, *Risâletü'n-Fi't-Tıp*, Vrk. 1b

³⁹ Aynı yer.

Nüshaları:

1. Nuruosmaniye Kütüphanesi No: 2779/2, 142b-160a varakalar arası, 17 satır.
2. Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Kitaplığı No: 3539, 11a-13b varakalar arası, 21 satır.
3. Millet Kütüphanesi Ali Emîri Kitaplığı No: 162, 52 varaka, 23 satır.
4. Ankara Milli Kütüphanesi Yz. A. 89/2, 55a-58b varakalar arası , 27 satır.
5. Çorum İl Halk Kütüphanesi No: 2910/1, 14 varaka, 17 satır.

9) Fâl'i Mushaf-ı Kerim

Akşemseddin bu eserini Türkçe yazmıştır.⁴⁰

Nüshası:

1. Süleymâniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Kitaplığı, 1085/27. Sy. 92a – 93b. Yr.⁴¹

10) Nasihatnâme-i Akşemseddin

Mesnevi tarzında kaleme alınmıştır. Türkçe yazılmıştır. 46 beyitten oluşmaktadır. Bu eserin Akşemseddin'e mi yoksa oğlu Hamdi Hazretlerine mi ait olduğu konusunda kesinlik mevcut değildir.⁴² Fakat İsmail Yakıt eserin Akşemseddin'e ait olma ihtimalinin yüksek olduğunu söylemektedir.⁴³

Nüshası:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Kitaplığı, 443, vr. (18b-19a), 210*150, 140*190 mm. 19 str.⁴⁴

11) Kimyâ-yı Sa'âdet Tercümesi

Türkçe yazılmış, tasavvufla alakalı ve mutluluk ilacı makalesi anlamına gelen bir eserdir.⁴⁵ Bu eserin Akşemseddin'e ait olduğu şüphelidir.⁴⁶

Nüshası:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y, 4015, vr. (1b-58b). 17 str. Nesih, İstinsah

Tarihi, Rabi'u'l-Evvel 1036 H (Kasım- Aralık 1626)⁴⁷

⁴⁰ Kaçalın, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri.* , s. 40.

⁴¹ Aynı yer.

⁴² Çelebioğlu, Âmil, “Akşemseddinzâde Hamdullah Çelebi ve Pendnâmesi”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Vakfı Yay., Ankara, 1989, s.93.

⁴³ Yakıt, İsmail, “*Akşemseddin'in Eserleri'nin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazama Nüshaları Üzerine Bir İnceleme*”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, s. 40.

⁴⁴ Aynı eser, s.46.

⁴⁵ Kaçalın, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri.* , s. 42.

⁴⁶ Yakıt, İsmail, “a.g.m”, s.47.

12) Risâle Fî İstîlâhâtî's- Sufiyye

Sûfîlerin kullandıkları terimler ile ilgili yazılmış bir eserdir. Bu eser, Arapça olarak kaleme alınmıştır.⁴⁸ Herhangi bir nüsha kaydına rastlayamadık.

13) Risâle Fit't- Tasavvuf

Arapça kaleme alınmış bir eserdir. Konusu tasaavvuftur.⁴⁹

Nüshası:

1. Süleymânîye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, 260/10. Sy. 69b– 88a. Yr⁵⁰

14) Er-Risâle Fî'd-Devrânî's-Sûfiyye ve Raksihîm

Sûfîlerin raks ederek dönmeleri ve oyunları ile ilgili konulardan bahseden bir eserdir. Arapça olarak kaleme alınmıştır.⁵¹ Herhangi bir nüsha kaydına rastlayamadık.

15) Vakıf-Nâme

Akşemseddin bu eseri kendi el yazısı ile Türkçe yazmıştır. Bağış yazısı anlamına gelen bir eserdir. 858/1454 tarihli olan bu yazının bir nüshası Enîsî'nin Menakıbnâmesinde mevcuttur.⁵²

16) Mücerrebât

Denenmişler anlamına gelen bir eserdir. Tıp ile ilgili konuları ihtiva etmektedir.⁵³

Nüshası:

1. Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Feridun Nâfiz Uzluk Kitaplığı, 6836 sy.⁵⁴

17) Cevapnâme

Yanıt mektubu anlamına gelmektedir. Gazi Sultan Mehmed Han'ın, Uzun Hasan üzerine giderken, Fatih'in gördüğü bir rüyanın cevabı olarak kaleme alınmıştır.⁵⁵

18)Tabirnâme

Rüya yorumlama ve tâbir etme mektubu anlamına gelen bir eserdir. Elde Arapça bir örneği mevcuttur. Uzun Hasan'ın kırılmasına ilişkin Mahmut Paşa'ya gönderilmiştir.⁵⁶

⁴⁷ Aynı yer.

⁴⁸ Kaçalın, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *a.g.e*, s. 43

⁴⁹ Aynı yer.

⁵⁰ Aynı yer.

⁵¹ Kaçalın, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, s. 43.

⁵² Aynı eser, s. 45.

⁵³ Aynı eser, s. 42.

⁵⁴ Aynı yer.

⁵⁵ Aynı eser, s.45.

⁵⁶ Aynı yer.

19) Mektûbât

Akşemseddin'in mektuplarından oluşan bir eserdir. Mektuplar Türkçe yazılmıştır. Birinci mektup İstanbul kuşatmasının başlarında 350 küçük gemiden oluşan Baltaoğlu Süleyman Bey komutasındaki donanmanın 19 Nisan 1453 Perşembe günü zinciri kırıp gemliği zapt etmek için yaptığı saldırıda pek çok kayıp ve şehit vererek uğradığı bozgun üzerine, ordunun motivasyonunu artırmak amacıyla yazılmıştır.⁵⁷ Bu mektuptan kısa bir alıntı yapacak olursak;

“Huve'l Muizz'un Nasîr

*Tahıyyât ve zâkıyât ve teslimât-ı sâfiyât iblağ gılmaktan sonra Cenâb-ı Kerîm'e ma'rûz oldur ki, bû hâdise ki ol gemî ehlinden oldu. Galbe haylî tekessür ve melâmet getirdi. Bir fırsat göründi fevt olduğuna gayretler geldi. Birî gayret-i dîn-i ki, kafirler ferâh olup şemâdet-i a'dâ olundî...*⁵⁸

İkinci mektup ise Göynük'te yazılmıştır.⁵⁹

Nüshası: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, No: 5584⁶⁰

Sonuç

Akşemseddin'in eserleri ile ilgili yaptığımız bu bilgilendirmelerden sonra ulaştığımız sonuçları maddeler halinde sıralayarak özetlemeyi uygun bulmaktayız.

1. Günümüzde, Akşemseddin'e ait olduğu düşünülen ondokuz adet eser bulunmaktadır. Bunlar; Risaletü'n-Nuriyye, Def'u Metaini's-Sûfiyye, Risale-i Zikrullah, Telhis-u Def'u Metain, Makâmât-ı Evliyâ, Risale-i Şerhi Akvâl-i Hacı Bayram-ı Velî, Risâletü'd-Dua, Mâddetü'l-Hayat, Fâl'i Mushaf-ı Kerim, Nasihatnâme-i Akşemseddin, Kimyâ-yı Sa'âdet Tercümesi, Risâle Fî İstilâhâtı's- Sufiyye, Risâle Fit't-Tasavvuf, Er-Risâle Fî'd-Devrânî's-Sûfiyye ve Raksihîm, Vakıf-Nâme, Mücerrebât, Cevapnâme, Tabirnâme ve Mektûbât'tır.

2. Akşemseddin'e ait eserlerin tümü günümüz şartlarında ulaşılabilir durumda olan eserlerdir. Akşemseddin'in herhangi bir eserine ulaşmak isteyen bir araştırmacı, o eserin bulunduğu kütüphanenin ilgili demirbaş numarasından Cd ye kayıt yaptırmak suretiyle inceleme yapabilmektedir.

3. Akşemseddin'in bahsettiğimiz bu eserlerinin dışında birçok şiiri bulunmasına rağmen bu şiirler kitap formatında olmadığı için bu makale kapsamında ele alınmamıştır.

⁵⁷ İnalçık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk tarih Kurumu Yay. Ankara, 2007, s.127.

⁵⁸ Aynı eser, s. 127.

⁵⁹ Kaçalın, Mustafa-Yurd, Ali İhsan, *Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*, s. 42.

⁶⁰ Yakıt, İsmail, “Akşemseddin'in Eserleri'nin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazama Nüshaları Üzerine Bir İnceleme”, s.46.

4. Akşemseddin'in eserlerinde çoğunlukla tasavvufî meselelerden bahsedilmektedir. Tasavvufî kavramlar bu eserlerde yoğun bir şekilde kullanılmış, meşhur mutasavvıfların görüş ve düşüncelerine bu eserlerde yer verilmiştir.

5. Akşemseddin'in eserleri ile ilgili yapılan incelemelerde, ayet ve hadis alıntılarına Akşemseddin'in yoğun bir şekilde başvurduğu gözlenmiştir.

6. Akşemseddin'in ilk ve en meşhur olan eseri Risaletü'n- Nuriyye'dir. Bu eser sufileri müdafaa ederek onların özelliklerini, tasavvufî ahlak ve âdabını anlatan bir içeriğe sahiptir. Akşemseddin bu eserini Arapça yazmıştır. Kardeşi Hacı Ali tarafından Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir.

7. Makâmât-ı Evliyâ adlı eseri, Akşemseddin'in Risaletü'n- Nuriyye'den sonra en meşhur olan ikinci eseridir. Bu eserinde Akşemseddin evliyaların makamlarından bahsederek tasavvuftaki seyri suluk konusunu ayrıntılı bir şekilde irdlemiştir.

8. Mâddetü'l-Hayat ve Mücerrebât adlı eserleri, Akşemseddin'in tıp alanında yazdığı eserleridir. Mâddetü'l-Hayat adlı eseri bir eczacılık kitabı niteliği taşımaktadır. İlk mikrop tarifi Akşemseddin tarafından bu eserde yapılmıştır.

9. Akşemseddin'in Mektubât adlı eseri müstakil bir eser olmayıp farklı zamanlardaki mektuplarının derlenmesi neticesi meydana getirilmiş bir eserdir.

10. Akşemseddin'in eserlerinin incelenmesi sonucunda onun vahdet-i vücud anlayışına sahip bir mutasavvıf olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Akşemseddin, *Def-i Metaini's Sûfiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz.

Akşemseddin, *Makâmât-ı Evliya*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz.

Akşemseddin, *Risaletü'd- Dua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz.

Akşemseddin, *Risale-i Şerhi Akvâli Hacı Bayram-ı Velî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, No: 260/4, İstanbul, tarihsiz.

Akşemseddin, *Risale-i Zikrullah*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, No: 260/4, İstanbul, tarihsiz.

Akşemseddin, *Telhîsu Def'il Metâin*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Kitaplığı, İstanbul, tarihsiz.

Ayvansarâyî, *Vefâyât-ı Meşâyih*, İstanbul Üniv. Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Ktp., No: 2464., İstanbul, 1375.

Cebecioğlu, Ethem, “ Akşemseddinde Bazı Tasavvufî Kavramlar”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, 2001, c.XLII.

Çankaya, Ahmet, *İstanbul'un Manevi Fatih Akşemseddin Hazretleri Tasavvuf ve İstanbul'un Fethi*, Akşemseddin Hazretleri Vakfı, Ankara, 2000.

Çelebioğlu, Âmil, “Akşemseddinzâde Hamdullah Çelebi ve Pendnâmesi”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Vakfı Yay., Ankara, 1989.

Çelik, Metin, *Her Yönüyle Ak Şemseddin Hazretleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.

Enîsî, Emir Hüseyin, Menakıb-ı Akşeyh, Ankara, Tarihsiz, Milli kütüphane, İbni Sina Ktp. No:A. 217/14

İnalçık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk tarih Kurumu Yay. Ankara, 2007.

Kaçalin, Mustafa, Yurd, Ali İhsan, *Ak Şemseddin'in Hayatı ve Eserleri*, M.Ü. İ.F. Yay. , İstanbul, 1994.

Mehmed Şâkir, *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir-i İslâmiyye*, İstanbul Üniv. Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Ktp., No: 5040, İstanbul, 1310.

Risale-i Himmet Efendi, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Kitaplığı, No:2863. , İstanbul, tarihsiz.

Tahir, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1333.

Uzun, Mustafa,” Akşemseddin'in Hayatı, Eserleri Hakkında Bazı Meseleler”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Akşemseddin Haz. Vakfı Yay., Ankara, Tarihsiz.

Vassaf Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, Haz. Mehmet Akkuş- A. Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.

Yakıt, İsmail, “Akşemseddin'in Eserleri'nin İstanbul Kütüphanelerindeki Yazama Nüshaları Üzerine Bir İnceleme”, Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri, Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yay. , Ankara, 1989.

Yurd, Ali İhsan, *Fatih'in Hocası Ak Şemseddin Hayatı Ve Eserleri*, İstanbul, 1972.

Yücel, Ayşe, *Akşemseddin'in Eserlerinin Dinî-Tasavvufî Açından Tahlili*, Ankara, 1994.